

Markéta Rubešová

Prezentace osmanského státu a společnosti v rabínské literatuře 16. - 18. století

FFUK, Praha 2007, 168 s. (14 stran textových a obrazových příloh, české a anglické shrnutí).

Studium „obrazů“ společnosti vlastní či cizí, celé nebo jejích částí je předmětem zájmu historiků již po mnoho let. Je to téma, které souvisí se studiem sociálního a historického vědomí a poskytuje nepřeborné množství badatelských námětů. Skloubení pohledu na osmanskou společnost optikou osmanských Židů, tedy pohledem zevnitř, ale současně jakoby zvenčí vyústilo ve velmi pozoruhodnou studii.

Markéta Rubešová ve své diplomové práci úspěšně spojila oba studované obory, historii a hebraistiku. Od počátku svého studia na Filozofické fakultě svá témata seminárních prací formulovala tímto víceoborovým způsobem. Ve své první proseminární práci chtěla studovat život sefardských komunit ve Středomoří, respektive v osmanské říši v raném novověku. Přiblížit se k této problematice, najít prameny jazykově dostupné není pro začátečníka úplně snadné. Její cesta k problému vedla přes cestopisnou reflexi osmanské společnosti. Odhalil se jí pohled na osmanskou společnost, nejen na setkávání a křížení cest židovských, křesťanských a muslimských komunit, ale i na problém vztahů majoritní společnosti a minorit, na otázky sousedství, koexistence a integrace na příkladu společnosti 16. – 17. století.

Tyto problémy jí natolik zaujaly, že se jim věnovala i ve svém dalším studiu. Pohled cizinců nahradila pohledem minoritní společnosti, žijící uvnitř osmanské říše. Pro studium tohoto pohledu si musela opět najít prostředníka. Tím se staly rabínské texty, responsivní a další literatura z pera rabínů, kteří pečovali o své věřící v městských židovských komunitách v osmanské říši. První studie Markéty Rubešové byla zaměřena na rozbor responsí, textů jimiž rabíni odpovídali na otázky jež jim zasílali jejich souvěrci i ze vzdálených míst. Otázku, která jim byla doručena literárně zpracovali, rozebrali podle halachy (zákoníku) a teologických textů a odpověděli na ni. Tato responsa se v židovských obcích vydávala pro poučení a používala se jako precedens při řešení složitých životních situací, pro něž neexistoval jednoznačný výklad v halaše. Markéta Rubešová nejprve ve své seminární práci zvládla techniku obsahového rozboru responsí, čímž si vytvořila základ pro rozvinutí problému reflexe osmanské skutečnosti v rabínské literatuře ve své další, tentokrát diplomové práci. Responsivní literatura byla již mnohokrát podrobena analýze a tyto práce (zejm. studie Míny Rozen) diplomantku inspirovaly. Téma diplomového úkolu bylo formulováno velmi obecně, posléze během studijního pobytu na univerzitě v Jeruzalémě v průběhu seznamování se s historiografií k rozboru vývoje osmanské společnosti a židovských komunit je diplomantka upřesnila a modifikovala do stávající podoby.

Svojí diplomovou prací Markéta Rubešová reaguje na dlouholetou diskusi o Orientalismu vyvolanou stejnojmennou knihou Edwarda Saída (1978) a navazuje na současné výsledky historiografie zaměřené na studium sociálních a kulturních dějin osmanské říše v raném novověku (Halil Inalcik, Donald Quataert, Surayia Faroqhi ad.). Studijní pobyt v Izraeli jí umožnil integrovat

výsledky turkologických studií se současnými výsledky hebraistických a judaistických studií. Osmanské židovské komunity vidí již na základě svých předchozích prací a studia historiografie jako součást osmanské společnosti, ale přesto jako do značné míry autonomní komunity, které měly svůj jazyk, kulturu, náboženství, způsob života upravený vlastním právním systémem, byť se musely podřizovat osmanskému státu. Poučena a inspirována figurativní sociologií Norberta Eliase (What is sociology?, 1978), pojímá tyto, vesměs městské židovské obce, jako zřetězení figurací a konfigurací, které jsou součástí řetězce konfigurací osmanské společnosti jako celku. Odsud potom vychází její otázky a formulace problému, který řeší ve své diplomové práci.

Zatímco se autorka ve své první práci ptala jak Evropané (křesťané, „okcidentálci“, etc.) vnímali multikulturalitu osmanské společnosti, respektive charakter a postavení židovských komunit v osmanské říši, ve svých následných pracích optiku obrací a táže se, jak židovská minorita vnímá osmanskou realitu, jak se snáší s vládními kruhy, s Islámem, s majoritní společností, s ostatními minoritami. Na tyto otázky dobové prameny nedávají jednoznačné odpovědi. Bylo třeba vytypovat dobře vhodný pramen, zvolit metodu analýzy a uzpůsobit dotazník. Na základě zkušenosti se seminární prací se autorka rozhodla pro již zmíněnou responsivní a další rabínskou literaturu.

Responsa jsou stále živým literárním žánrem, existuje celá řada edic historických souborů. Jsou sice z pera rabínů, tedy intelektuální elity komunity, ale zpracovávají dotazy lidí v nejrůznějším postavení: řemeslníků, obchodníků ze svého města, a byl-li rabín renomovanou osobností, dostával dotazy i z dalších blízkých či vzdálených míst. Odpovědi nabízejí řešení zapeklitých situací podle halachy a jsou to jakési morality, či právníká rozhodnutí. Rozpracované otázky jsou příběhy ze života, představují široké spektrum situací do nichž se dostávali lidé v běžných i kritických životních situacích. Pravdou je, že k rabínovi o radu se obraceli spíše v situacích složitějších a méně běžných. Z těchto obsáhlých souborů textů ze 16. - 18. století, autorka vybrala ty, které se vztahovaly ke Středomoří, zejména k Soluni a k Istanbulu a odpovědi utřídila tematicky, situačně. Vytvořila skupiny svědectví, které se různým způsobem vztahovaly k majoritní společnosti a jen okrajově k minoritní. Majoritní společnost, to je vztah ke státním představitelům, k provinčním institucím, k vojsku, představitelům islámské hierarchie a běžným lidem, dále k různým nežidovským institucím (vakfy, esnafy a šariátské soudy). Zkoumala jak tyto vztahy fungovaly a jaké vytvářely přehradu uvnitř osmanské společnosti, jak byly tyto přehradu propustné a kdo je kontroloval a v jakém a čím zájmu. V této souvislosti řeší otázku jinakosti, hranic, které procházely i uvnitř židovských komunit, protože ani ony nebyly homogenní. Vztahy k souvěrcům, konvertitům ad., kteří přicházeli z jiných krajů a drželi se odlišné náboženské praxe se projevily do definice principů inkluze a exkluze, které fungovaly uvnitř židovské komunity a vytvářely vnitřní přehradu a definovali kdo je Žid a kdo není. Vztahy k různým dalším skupinám, „minoritním“ definovaným nábožensky nebo etnicky se objevují ve všech těchto tématech, jako otázka o formách mezikulturní komunikace. Tyto vztahy, ale nebyly formulovány jako výzkumný úkol.

Práce Markéty Rubešové přispívá především k diskusi o obrazu Osmanské říše, o obrazu/stereotypu Turka. V židovském prostředí se neobjevoval obraz Turka jako nepřítele ani nějaký unifikovaný stereotyp. Rubešová zdůrazňuje, že důvodem byly především příznivé podmínky v osmanské říši, které lákaly imigraci do židovských komunit za západní i střední a východní Evropy, proto zde vznikalo i množství různých obrazů jako výsledek množství zkušeností židovských komunit. Pokud se stereotyp vytvářel, byl v podstatě pozitivní. Důkazem je jí migrace anusim (konvertitů), kteří se v osmanském prostředí vrací k judaismu. Její práce je rovněž cenným příspěvkem k poznání způsobů života rodin napříč společnostmi, postavení žen, rodinných vztahů, ale i komunikace s dalšími náboženskými a etnickými komunitami a dokládá sousedské a přátelské vztahy mezi nimi. Autorka poukazuje i na sféry života v nichž se projevily osmanské vlivy, respektive kulturní přenosy.

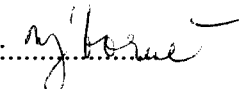
Markéta Rubešová použila obsahovou analýzu textů a jejich diachronní a synchronní komparaci. Vzhledem k tomu, že tyto komunity byly velmi soudržné, diachronní komparace neodhalila

dramatické změny, ale poukázala na stabilitu kulturního kódu, na předávání názorů na řešení, zatímco v synchronní rovině se promítaly rozdíly mezi komunitami v různých evropských regionech. V tomto směru práce přirozeně zdaleka nevyčerpala všechny možnosti, zrovna tak z hlediska typu zpracovaných pramenů je zde prostor pro další výzkum.

Markéta Rubešová svoji práci uspořádala velmi přehledně a logicky. Po obsáhlém úvodu do problematiky, v němž formulovala svůj problém zdůvodnila výběr pramenů, tj. Responsí, a rozebrala je na příkladu responsí soluňského rabína Šmuele de Mediny, který představoval silnou autoritu a jehož texty byly mnohokrát vydány. V analýze dále pracovala s celou řadou dalších edic, které uvádí v poznámkách a v bibliografii a které reprezentují ve svém souhrnu až tisícovku odpovědí. Dále autorka zařadila kapitoly, které čtenáře „vedou do děje“ - situace osmanské společnosti, postavení židovských komunit. V druhé části autorka rozebírá postavení rabína Šmuele de Mediny a roli jeho rozhodnutí pro život obce, jeho příklad zasazuje do kontextu postavení Židů v osmanské říši a tím nabízí i určité zobecnění tohoto příkladu. V třetí části předkládá výsledky analýzy responsí. Ve čtvrté části, tj. v poměrně obsáhlém závěru shrnuje poznatky, které získala. Práci doplnila velmi užitečným glosářem a textovými a obrazovými přílohami.

Autorka je pro toto téma velmi dobře jazykově vybavená, provedla důkladnou heuristickou přípravu. Prokázala, že umí formulovat problém, analyzovat a interpretovat prameny i zasadit problém do kontextu. Práce je odvedena pečlivě, napsána kultivovaně.

Tato diplomová práce přispívá k velmi aktuální diskusi o utváření kulturních identit v evropských společnostech velmi zajímavým způsobem. Doporučuji zvážit vhodnou formu publikace.

Diplomovou práci Markéty Rubešové doporučuji k obhajobě. Hodnocení:.....

Doc. PhDr. Lud'a Klusáková, CSc.

28. 1. 2007